

MOĞOL KANUNLARI

Yazan: Dr. Iur. Curt ALINGE

Çeviren: Prof. Dr. Çoşkun ÜÇOK

III. B Ö L Ü M

KANUNLARIN MUHTEVASI

1. KESİM

YASA ZAMANINDA HUKUK

Önbilgi:

1) Yasa'nın muhtevasını incelemeye başlamadan önce Yasa kavramını sınırlandırmanın, yâni I. ekte yazılmış olan 36 fragmentten hangilerinin hakikaten Yasa'dan alınmış olduklarının ve geriye kalanlarının da değerlerinin ne olduğunu tâyin edilmesinin gerekmekte olduğu açıktır.

Bu fragmentler çeşitli kaynaklardan gelmektedirler. Şöyleki:

- 1-26 . . . . . Makrizi
- 27,28 . . . . . Mirhond
- 29 . . . . . İbn Batuta
- 30 . . . . . Vartan (13. Yüzyıl Ermeni tarihçilerinden)
- 31 . . . . . Magakiya (Ermeni tarihçilerinden)
- 32-36 . . . . . Diğer kaynaklardan alınmadır.

Yasa hükümlerinin Makrizi'de arka arkaya sayılmış olmaları ve bunların 26 fragmentle tabii bir şekilde bitmiş olması, Makrizi'nin böylece bütün Yasa'yı bildirmekte olduğunu sandığı tesirini uyandırmaktadır. Bununla beraber, onda bulunmayan 27 - 36 numaralı fragmentler, diğer kaynaklarda bulunmaktadır. Bunların hepsinin hakikaten Yasa hükmü olarak tanınmayacağı şüphesizdir. Böylece msl. 30 ve 31 sayılı fragmentler genel mahiyetteki özetlerden başka birşey değildirler ve hiç bir suretle bunlar, Yasa'nın esas hükümlerinden sayılamazlar. 33 numaralı fragment ise aynen Cengiz Han'ın sözleri arasında da bulunmak-

tadır ve gerek şekil, gerek muhteva bakımından bu sözler arasında yer alması gerekir. 28 numaralı fragmente gelince, bu her halde Ceza Hukukunun uygulama alanında meydana çıkmış olan bir uygulama kaidesini ifade etmektedir ve Yasa'nın göstereceğimiz ana fikirleri ile müşterek hiçbir şeye sahip değildir. Bunlara karşılık 27, 29 ve 32 numaralı fragmentler, kanunun çerçevesi içine girebilmektedirler ve bunlar rahatça Makrizi'de bulunmayan hükümler olarak kabul edilebilirler. Son üç fragment (34 - 36) Aile ve Miras Hukukuna aittirler. Bunların Yasa'nın birer rüknü olup olmadıkları mes'alesi cevaplandırılmasa bile¹ Yasa, zamanında yürürlükte olan hukuk kaideleri olduklarından şüphe edilemez.

Bundan ötürü şimdi Yasa'yı incelerken 1-26, 27, 29 ve 32 numaralı fragmentlerle yer bakımından uygunluğundan ötürü de 28 numaralı fragmenti inceliyeceğiz. 34 - 36 numaralı fragmentler ise her halde Yasa'ya ait olmadıklarından, fakat gene de yürürlükte bulunan hukukun bir ifadesi olduklarından ayrıca inceleneceklerdir. 30, 31 ve 33 sayılı fragmentler ile hiç uğraşılmıyacaktır.

II) Yukarda saydığımız kaynaklardan başka kaynaklarda da (Bk. II. B., I. K., § 2) Moğol Hukukunun bilinmesi ve Yasa'nın anlaşılması hususunda Yasa zamanına ait bazı bilgiler bulunduğundan, bunlar da aşağıdaki incelemede gözden uzak kalamazlar. Bunlar kısmen o zamanın pratik Ceza Hukuku hakkında bilgiler ihtiva etmektedirler ve bundan ötürü de kuvvetli bir şekilde Ceza Hukukunun hâkim olduğu Yasa'nın incelenmesinin hemen arkasından bahsedilmelidirler. Diğer taraftan gene bunlar, bir yandan 34 - 36 numaralı fragmentlerin bize öğrettiklerinden daha çok Aile ve Miras Hukukunu bilmemize hizmet etmekte, diğer yandan da -eldeki materyelin çerçevesi bakımından oldukça boşluklarla dolu olmakla beraber- o zamanki yargılama işleri hakkında bir fikir edinmemize yaramaktadırlar.

III) Bundan ötürü aşağıdaki incelemeyi şu şekilde parçalara ayırmaktayız: -

§ 1. — Yasa (1-26, 27, 29, 32 ve 28 numaralı fragmentler ve diğer kaynaklar);

1) 34 - 36. Fragmentlerin Yasa'ya ait olmalarını mümkün görmüyorum. Zira bir kere bunların muhtevaları o zamanlar her Moğol tarafından tabii olarak anlaşılacak lâzımdı, sonra bunların kanununun ana fikri ile hemen hiçbir müşterek tarafları yoktur.

§ 2. — a) Aile Hukuku, b) Miras Hukuku, (34 - 36 sayılı fragmentler ve diğer kaynaklar);

§ 3. — Yargılama işleri.

§ 1 — YASA

Moğol Devletini yaratan Cengiz Han'ın ruhu Yasa'ya âdeta damgasını vurmuştur. Daha birkaç yıl önce birbirlerine bağlı olmayarak göç edip duran ve birbirleriyle daimi bir mücadele içinde bulunan bozkır aristokrasisi, bir kişinin iradesine boyun eğmek mecburiyetinde kalmış ve devlet yolunda bir birlik meydana çıkmıştı; işte bu birliği, bunu meydana getiren, uzak gayelerini gerçekleştirmek için, her ne bahasına olursa olsun, devam ettirmek istiyordu. Bu yolda, Devlet Başkanının hâkimiyet iradesinin ifadesi olan Yasa, kudretli bir araç vazifesi görecekti. Bundan dolayıdır ki, bütün Yasa'ya bir ana fikir hâkim olmuştur: kendini savunabilir, disiplinli ve içinden birleşmiş bir millet topluluğunun devamı. Yalnız bu görüş noktasından incelenince Yasa kavranabilir. Onun hukuki sistem görüş noktasından incelenmesi belki de mümkündür, fakat az verimlidir. Bundan dolayı her fragmentin aşağıdaki incelenişinde, bilerek böyle bir hukuki ayrımdan uzaklaşmış ve yalnızca yukarıda söylediğimiz ana fikrin nasıl çeşitli şekillerle Cengiz Han'ın kanununda ifadesini bulduğu gösterilmek istenmiştir.

1) Kanunun, adı geçen ana fikrine uygun olarak Yasa'da, ordunun ve önderlerinin teşkilât ve disiplini oldukça geniş bir yer almaktadır. (6, 9, 18 - 20, 22 - 24 numaralı fragmentler ve kısmen de 7, 27, 32 numaralı fragmentler).

22. numaralı fragmentte ordunun tecrübe edilmiş olan esas ayrımları, onlu, yüzlü ve binli birlikler, kanunla da tespit edilmiştir. 23/24 numaralı fragmentlerde de ordu komutanlarının başkomutanla münasebetleri hükme bağlanmıştır: yalnız Başkomutanın emrine uyruk olmak ve ona kayıtsız şartsız itaat etmek önemli esaslar olarak tespit edilmiş ve buna aykırı hareketin, ölüm cezası ile tehdit edilmesiyle de bu esasların üstün önemine bilhassa işaret edilmiştir. Karakolların izinsiz değiştirelemeyeceği, (24 numaralı fragment 2. fıkra) kaidesi de daha az önemli değildir. Böylece, zaten ülkenin çok geniş olmasından ötürü güçleşen kontrol kolaylaştırılmakta ve hükümdarın iradesine aykırı, kendi başına hareketlerin önüne geçilmektedir.

24 numaralı fragment, belki de Yasa'nın en eski hükümlerindedir. (Bk. yuk.) ve Cengiz Han'ın birlik komutanlarının birçoğunun henüz bağımsız oldukları ve kardeş kavgasına dalmış bulunup, bazıların henüz emniyetsiz birer uyruk sayıldıkları bir zamandır. Bu sırada Moğollann milli hilekârlıklarından ötürü bir zıp çıktının meydana getirdiği uyruklar birliğini parçalamak yolunda her türlü entrika da hesaba katılmaktaydı.

Fakat ırkına has itimadsızlık ve "bir işin ruhu, onu sonuna kadar götürmektedir²⁾" sözünü söylemiş olan bu kanun koyucunun karakterindeki işi kökünden halletmek vasfı onu bu tedbirle yetinmemeye sevketti: ardgelenleri (18 numaralı fragment) birlikleri bizzat teftiş edecekler ve orduda herşeyi "en küçüğüne kadar" inceleyecekler ve böylece hâkimiyet aracının vurucu kudretini temin edecekler. 9 numaralı fragment'de de savaşanların savaş sırasında birbirlerine yardımları mecburî kılınmıştır; bu yardım, gerek hücumda gerek savunmada, önde olsun arkada olsun, herkes tarafından yapılacaktır; aksine hareket, ölümle cezalandırılır. Böylece yalnız herkeste emniyet hissi kuvvetlendirilmemiş, ayrıca birçok çeşitli boylardan meydana gelen toplulukta beraberlik fikri de uyandırılmıştır: herkese hizmet ederek topluluğa hizmet etmek. Buna karşılık 6 numaralı fragment, birlikteki barış gayesiyle, başkasının tutsakları üzerindeki tasarruf hakkına müdahaleyi men'etmekte ve 7 numaralı fragment de buna uygun olarak kaçan bir tutsağı bulanın, bu tutsağı sahibine geri vermesini emretmektedir. Bunlarla karşılaştırılırsa 19 numaralı fragmentin hükmü daha az önemli gözüktür. Bunda, erkekler savaşırken erkeklerin işlerini, kadınların yapmaya mecbur oldukları bildirilmektedir; ama zaten barış sırasında da işlerin büyük yükünü kadınlar taşımaktadırlar³⁾. Nihayet 20 numaralı fragment, sefer bittikten sonra birlikleri hükümdara bir vergi vermekle mükellef tutmaktadır ki, bu herhalde ganimetin onda biridir⁴⁾.

II) Halk, büyük aile toplulukları (Gens'ler) halinde yaşamaktaydı. (Bk. aş. 2. §). Bu aile toplulukları barışçıl bir birlik olduklarından üyeleri arasında kavgayı men'ediyordu. Ancak bir aile, topluluğun üyelerinden birinin diğer aile toplulukları üyelerinden birince tecavüz veya müdahalesi çok kerre mücadele ve kan güdümüne sebep olabilmekte

2) Sanan Setsen, S. 105.

3) Bk. Carpini S. 53: "viril nihil operantur omnino exceptis sagittis et etiam de gregibus aliquantulum habent curam ... mulieres eorum omnia operantur".

4) Kara-Davan, S. 70. not. 2.

idi. Bundan dolayı kanun koyucu, iç barişın devamı ve millî kuvvetin zayıflamadan korunması gayesiyle bu barişçil muhitin aile topluluğunu aşarak genişlemesi ve milleti bir bütün olarak içine alması yoluna gitmiş, bunun için de karışıklık çıkarmayı en yüksek cezaların tehdidi altına koyarak sükûn ve intizamı geniş bir şekilde sağliyan ve böylece bütün kanuna hâkim olan, bütünü muhafazası ana fikrine hizmet eden hükümler koymuştur. Fertlerin menfaatine hizmet eden intikamın yerini, devlet tarafından kanunlaştırılmış olan ceza, bütünü menfaatine hizmet etmek ve suçu önlemek ve böylece sükûnu sağlamak yolunda şuuri bir vasıta olarak almıştır; ceza, devletin müsaadesi ile -bariz zinada olduğu gibi- ya fertler tarafından, yahut da devlet organları vasıtasıyla icra edilmiştir.

İşte 1, 3 ve 29 numaralı fragmentler, bilhassa bu sükûnu temin açısından kavranmak gerekir.

1 numaralı fragment, zınayı ölüm cezası ile tehdit etmektedir. Cengiz Han'dan önce Örf ve Âdet Hukukunun zınaya karşı nasıl bir durum takındığını bilmiyoruz. Genel olarak, göçebe milletlerde evliliğin nahiyesi hakkında mevcut, daha az ciddi telâkki göz önünde tutulursa bu Örf ve Âdet Hukukunun zınayı, oldukça yumuşak bir cezaya uyruk tutmuş olduğu kabul olunabilir; bununla beraber bu, Hukuk dışı olarak aile toplulukları arasındaki kan güdümüne ve bunun kurbanlar vermesine engel değildir. İşte sükûnun bu oyda bozulmasına ve millî kuvvetin zayıf düşmesine engel olmak, tamamiyle Yasa'nın vazifesi çerçevesi içine girmektedir ve Yasa, kan güdümünü men'edeceği yerde (ki herhalde bunu uygulamak hemen hemen imkânsızdı), buna sebep olanı en ağır ceza ile tehdit ederek, kötülüğün köküne el atmıştır⁵. Yalancılar, sihirbazlar, entrikacılar ve kavgaya müdahale edenlere karşı konulmuş olan 3 numaralı fragment de aynı açıdan mülâhaza edilmek gerekir⁶. Muhakkak

5) Burada temsil edilen anlayışın aksine Riaz (S. 123) ağır ceza tehdidini Çin tesirine atfetmektedir. Bununla beraber Çin hukuku yalnız suçüstü yakalanan zanının aldatılmış olan koca tarafından öldürülmesine müsaade etmektedir (Alabaster S. 187). Diğer hallerde Çin'de ilkin zanının cezası hadımlaştırma sonra da askerî mecburî çalışma, zaniyenin ise hapis ve dayak idi (Alabaster S. 369). — 1. Fragment hakkında Rubruk da şu teyitte bulunmaktadır (S. 156) : "Puniunt capitali sententia... cioitum cum non sua", Carpini'de de böyledir (S. 52); "legem ... sive consuetudinem habent occidenti virum et mulierem quos in adulterio invenerint manifeste".

6) Şamanların normal faaliyetlerinden olan sihirbazlık tabiatıyla yasak değildi; hattâ Şamanlar halkın hayatında dinî merasimi icra etmek bakımın-

ki 29 numaralı fragmentin esasında da aynı fikir bulunmaktadır; ancak burada önce, eski (ve daha sonraki kanun kitaplarında da önümüze çıkan) Örf ve Âdet Hukuku yer almakta (eşit dokuz atın teslimi) ve suçlu ayrı olarak ödeme imkânına sahip olamayındır ki, ailesi efradı ile veya bizzat kendi hayatını kaybetmekle cezalandırılmaktadır. Bu mükellefiyetlerin çalınmış hayvanın her türlü zilyetine teşmil edilmiş olmasıyla hüküm ayrıca ağırlaştırılmıştır⁷.

III) Yasa'nın ana fikri incelenince, bir sıra fragmentlerde sağlık koruma, opportünite ve genel disiplinle ilgili hükümlerle karşılaşılacaktır. Sırf sağlık koruma ile ilgili hükümler olarak 2 numaralı (Sodomi)⁸ ve 14 numaralı (Suyun temiz tutulması) fragmentler ve 12 numaralı fragmentin son fıkrası gösterilebilir. 4 numaralı fragment Şamanlık inanışlarının bir sonucu olabilir. (Khara - Davan S. 154 not 3'de böyle kabul edilmiştir; Riaz S. 20); Burada bahse konu olan şeyin, tamamıyla menfaat temin eden ve zararları önleyen bir tedbir olduğu yolundaki tefsir, bana, daha kabule şayan görülmektedir: Su ve ateş, (altında çok kerre ateşin saklı bulunduğu kül) göçebelerin hayatında bilhassa değerli, çok kerre güç

---

dan çok önemli bir rol oynamakta idiler. Bununla beraber bunlar çok kere zehirleme işlerine de karışmakta idiler; bundan dolayı Carpini'de sihirbazlık = veneficia'dır. Entrikacı olarak da Şamanlar daha az tehlikeli değildiler; Cengiz Han nüfuzlu Şaman Tebtengri'yi tehlikeli entrikalarından ötürü ortadan kaldırmaya mecbur oldu (D'Ohsson, Raşid al-Din'den S. 100). — Sihirbazlığı ve zehir hazırlamayı başka hukuklarda da birbiriyle ilgili görmekteyiz, bk. 14, 18, 5 ("venefici ... qui artibus odiosis, tam venenis, vel susurris magicis homines occiderunt"), ayrıca L. Rip. 83, 1 ("si quis... per venenum seu per aliquid maleficium aliquem perdiderit..."). Bk. Mommsen'a da S. 640 v. ö. — Birbiriyle kavga eden iki kişinin arasına girmeye cesaret edilemediğini Ruburk da teyit ediyor (S. 155): "quando duo homines pugnant, nemo audent se intermittere. etiam pater non audent iuvare filium".

7) Cengiz Han'dan önce at meralarının (Tabune) emniyetinin nasıl temin edildiği hususunda 39. nota bakınız; Yasa'nın bu husustaki sert hükümlerinin tesiri hakkında İbn Batuta (Voyages II. S. 364) şöyle demektedir: "Atların çobanları veya koruyucuları yoktur, çünkü Türkler (Moğollar) in hırsızlığa karşı kanunları çok şiddetlidir". — Bugünkü Moğolistan'da at hırsızlığı günlük olaylardandır.

8) Bundan başka belki de bu şekilde kullanılmış olan hayvan temasıyla diğer hayvanları da tehlikeye sokan bir "pecus contaminatum" sayılmaktaydı (bk. OMK: Ek, III. B. I 12 § 2, ve S. 90). İsraililerde de Sodomi ölümle cezalandırılırdı (2. Mos. 22, 18); kanonik hukukta da böyledir (can. 4. C. 15 q. 1).

elde edilir ve bundan ötürü de her türlü tahrip ve kullanılmaz hâle getirilmeğe karşı, (kuyu kirletilmesi gibi) muhakkak korunulması gereken unsurlardır. 8 numaralı fragment, insana ibadete ait bir hükümmüş his-sini vermektedir. Halbuki burada gaye, halkın eskiden beri uyguladığı ve faydalı sayılan hayvan kesimi şeklinin muhafazası ve böylece yabancı âdet-lerin uygulanmasını men'ederek halkın iç birliğinin korunmasından başka birşey değildir⁹. 17 numaralı fragment de buna benzer bir gaye gütmektedir: bir mezhebin tercih edilmesi kolayca halkı yabancı âdetlerin esiri yapar, ona eski geleneklerini unutturur, hattâ halk topluluğunda ayrıl-malara sebep olabilirdi. Konuşma tarzının basit olmasını, hattâ hüküm-dara hitap edilirken bile, emreden hüküm de gene böyle millî sâdeliği muhafaza ve yabancı tantananın içeriye girmesini men için konulmuş-tur¹⁰. 13 numaralı fragment, göçebe münasebetleri bakımından çok önemli olan misafirperverlik vazifesini hükme bağlamış bulunuyor¹¹. 12 numaralı fragmentin birinci kısmı ise bu ırka has itimadsızlığın mah-sulü olan bir geleneği hükme bağlamıştır: her türlü zehirlenme imkânını ortadan kaldırmak için misafir, misafir sahibi kendisi yemekten tatmadan yemiyecektir. Aynı fragmentin orta kısmı, ilkönce bir teşrifat kaidesi gi-bi görünmektedir; ancak Yasa'nın çerçevesi içine sokulunca, burada da

9) Aynı şekilde hayvan kesme hakkında Pallas da (T.I. S. 128) bilgi ver-mektedir: "Koyunlar. hâla çok kere kesilerek öldürülmektedir ve bu da hay-vanları sırtüstü yatırap kalp bölgesinde ve hicabihaciz üzerinden uzunlaması-na bir kesik açıp elle buradan girip hayvanın kalbini yerinden koparıp çıkar-mak şeklinde olmaktadır. Bu şekil kesim, Kalmukların da bildirdiğine göre, Cengiz Han zamanında bütün Moğol boylarına kabul ettirilmiştir., Kara-Davan'a göre (S. 154. not. 4) bu şekil kesim hâla Kalmuklar arasında revaçta bulunmaktadır.

10) D'Ohsson (Alâ el-Din'den) S. 143: "O (Cengiz) asyalı hükümdarlar-ın kullandıkları tantanalı unvanları hakir gördüğünden kendi sülâlesi prens-lerine bunları kabul etmemelerini tavsiye etti. Böylece onun ardgelenleri, ken-di verdiği örneğe uyarak yalnız Han veya Kaan unvanını kullandılar; sülâleye mensup prensler hükümdarı sadece adı ile çağırıldılar, mektuplarda ve resmî vesikalarda ise bu adın yanına ayrıca şeref unvanları konulmazdı. Cengiz Han-ın özel kaleminde hazırlanan vesikalar sade ve kısa idiler; o, İranlıların tan-tanalı stilini zevkli bulmamıştı". Bk. buna karşılık V. ek. I. Kesim, 12. Madde ve IV. Kesim 13. Madde.

11) Bu misafirperverlik bugün hâla Moğolistan'da gayet tabii bir şeydir. Carpini bile şöyle yazmıştır (S. 51): "cibaria quamvis inter illos sint pauca, tamen inter se satis competenter communicant illa" ve gene bunun gibi Vin-zenz von Beauvais (Speculum historiale lib. XXIX cap. 75, D'Ohsson S. 411, not'dan): "Onların methedilecek birşeyleri varsa o da, yemek yerken her gele-ni sofraya dâvet etmeleridir".

asıl maksadın tecrübe edilmiş bir geleneğin muhafazası ile milletdaşların arasında ikiliği önlemek, beraberlik hissini kuvvetlendirmek ve böylece bütüne hizmet olduğu anlaşılmaktadır. Disiplin yolunda terbiye ve böylece mükemmel askerlik ve avcılık hassalarının muhafazası, 27 numaralı (Mirhond), fragmentin gayesidir¹². 32 numaralı fragmentin birinci kısmında bahse konu olan şey, her halde misafirperverliğin kabaca bir kötüye kullanılması diye kabul edilen bir fiilin cezalandırılmasıdır¹³, gene aynı fragmentin ikinci kısmı ise herhalde disipline karşı kaba bir hareketin cezalandırılmasıdır¹⁴. Fakat her iki durumda da, belki hurafa ile ilgili ve bugün izahı mümkün olmayan inanışların da rolü vardır.

IV) Diğer fragmentlerde de, her ne kadar her defasında ayrı bir görüş noktasından da olsa, hep aynı ana fikir ortaya çıkmaktadır. 15 numaralı fragmentin yasağı, herhalde yıkanmış olan elbiselerin kurutulması ile, göğün hiddetinin bir fırtına halinde tezahürüne sebep olunacağı yolundaki hurafa korkusu ile izah edilebilir¹⁵. 16 numaralı fragmentin hükmünün de hurafa veya Şamanlık tefsirlerinden doğmuş olması mümkündür. Her iki durumda da kanun koyucu, önemli olarak tanınmış olan eski yaşama kaidelerinin halk içinde muhafazasını ve halkı, böylece melhuz zararlardan korumayı hedef ittihaz etmiştir. 11 numaralı fragment dinî müsamaha emretmektedir; tabii burada müsamaha, gaye değil, Tanrının hoşuna gitme yolunda bir vasıta: öldükten sonra mesut bir hayata adaylığın, ne kadar çok sayıda dine hürmet edilir veya hiç olmazsa müsamaha edilir ve bunlara inananlar, kendilerine hizmet

12) D'Ohsson'a göre (S. 404 v. öt.) Cengiz ava "savaşçının okulu,, adını vermişti. O, Moğollar'ın insanlarla savaşmadıkları zamanlar hayvanlarla savaşmalarını istiyordu. Kışın başlangıcı askerî bir sefere benzeyen büyük av zamanının geldiğini gösterirdi". Bundan sonra bu av tasvir edilmekte ve en küçük bir yanılmanın sopa cezası ile cezalandırıldığı eklenmektedir. Mart'dan Ekim'e kadar geyik, karaca, tavşan, yaban eşiği ve çeşitli kuşları avlamak yasaktı.

13) Bunu Carpini de teyid etmektedir (S. 48): "item si alicui morsus imponitur et deglutire non potest et de oro suo eicit eum, fit foramen sub statione et extrahunt per illud foramen, et sine ulla misericordia occiditur.,,

14) Bk. Carpini (S. 94): (Bir Moğol komutanı tarafından kabul): "duxerunt nos ad ordam sive tentorium ipsius et instrucati fuimus, ut ante ostium stationis ter cum sinistro genu inclinaremus et caveremus attente, ne pedem super limen ostii poneremus", ve (S. 48): "si aliquis calcat limen stationis alicuius ducis, interficitur".

15) Bu hususta Rubruk şöyle demektedir (S. 154): "vestes nunquam lavant, quia dicunt, quod Deus tunc irasciter et quod fiant tonitura, si suspendantur ad siccandum. imo Lavantes verberant et eis auferunt. tonitura super modum timent".

ettirilirse, o kadar emin olduğuna inanılıyordu¹⁶. Bu hükümle, din adamlarına, kafası ile çalışanlara v. s. ye daimî bir vergi muafiyeti tanıyan 10 numaralı fragmentin hükmü yakından ilgilidir. Savaşkan bir göçebe milletin münasebetlerine göre tanzim edilmiş olan bu hükümlerin içinde üç kerre iflâs etmiş olan kimseyi ölüm cezası ile cezalandıran 5 numaralı fragmentin hükmü, tamamiyle yabancı görünmektedir. Bu hüküm, “emtia alan” şahıslara, yâni Moğolistan’da oturan yabancı (herşeyden önce Çinli ve Arap tacirler) tacirlere karşı konulmuştur. Bozkırın saf sakinlerinin bu hilekâr tacirlerin kurbanı olmaları her halde nadir değildi. Moğollar bunlara memleket mahsullerini veya ganimetlerini veresiye satıyorlar, bunlar sonra ödemekten âciz olduklarını ileri sürerek kurtulmaya çalışıyorlardı. Bu hükmün mânası o halde şudur: halkın yabancılar tarafından sömürülmeğe korunması¹⁷. -25 inci fragment, devletin menfaati icabı, muntazam posta teşkilâtının kurulmasını emretmektedir; posta teşkilâtını Cengiz Han, uzun zamandan beri böyle bir teşkilâtın mevcut olduğu Çin’de görüp öğrenmiş olmalıdır¹⁸. -21 inci fragment ise hâkimiyetin tecelli ettiği bir hükmü ihtiva etmektedir: bununla hükümdarın, ülkenin kızlarından kendisi ve ailesi için bir seçimde bulunması ve böylece uyrukların sıkıca hükümdar ailesine bağlanması yolunda bir gelenek tespit edilmiştir¹⁹.

16) Rubruk Mengü’nün sarayında (Moğol Şamanlardan başka) Nestoriler, Müslümanlar, Budistler ve Taoistler görmüştü. Bunlar törenlerde resmen Han’a dua ediyorlar ve buna karşılık eli açık hükümdardan bol bol bahşis alıyorlardı.

17) Riaz’a uyarak (S. 123) burada Çin tesirini kabul etmek için sebep yoktur; zira Çin hukukunda borcunu eda etmiyen tacir alelâde borçluya göre daha şiddetle cezalandırılıyor idiye de bu hukukta ayrıca iflâs için bir ceza tayin edilmiş değildi. “If a dealer fails to pay his constituents, he will be punished more severely than an ordinary debtor” (Alabaster S. 553, örnekleriyle). Bununla beraber en ağır ceza ağır bambus sopası idi.

18) Posta hizmeti hakkında D’Ohsson (Alâ el-Din’den) şöyle yazmaktadır (S. 406 v. ö.): “Cengiz Han, Çin örneğine uygun olarak, memurların, elçilerin ve kuryelerin seyahatlerini kolaylaştırmak için büyük yolların üzerine posta stasyonları yaptırmıştı. Posta atlarını mahallin sakinleri vermeğe mecburdular, bunlar ayrıca kuryeleri beslemek ve aynı vergileri taşımak için araba da vermek mecburiyetindeydiler. Bu atları kullanmaya hakkı olanlara nasıl hareket etmeleri gerektiğini gösteren bir de yönetmelik vardı. Sert bir polis teşkilâtı tarafından temin edilen yolların emniyeti, o zamana kadar birçok bağımsız aşiretlerin çapullarıyla asayişsiz olan Tataristan’dan yabancıların geçmesini mümkün kılmıştı”.

18) Bk. Carpini (S. 58 v. ö): “si petit (sc Imperator Tartarorum) fi-

Bir ana fikre sahip olmakla beraber Yasa, gene de Hukuk hayatının en çeşitli cephelerini emirler veya yasaklar halinde hükme bağlayan bir kaideler yığını halinde görünmektedir. Ceza Hukukuna ait hükümlerin yanında İdare, Askerî Teşkilât, Maliye, Müsamaha ve Örf ve Âdet Hukukuna ait hükümler yer almaktadır. Bütün bu çok cepheliliğe rağmen, bu fragmentlerin Yasa'nın bütününe teşkil etmedikleri açıktır. Her ne kadar fragmentlerin birçoğunda bir yasağın arkasından bir ceza tehdidi gelmiyorsa da, bu, Yasa'nın tam olmadığını göstermek için bir delil olamaz, çünkü burada Han'ın iradesi ve memurlarının iradesi en yüksek kanun sayılmaktadır. Bundan başka Yasa'nın geniş hükümlerlik arzu ve gayelerine bir vasıta teşkil ettiği, kanun koyucunun, milletin bütün hukukî hayatını her bakımdan hükme bağlamak istediği de ileri sürülemez; bunun için kanun koyucunun bilhassa eski örf ve âdete dayanan Özel Hukuku hükme bağlamak veya yeniden tanzim etmek istemiş olduğu da kabul edilmez. Ayrıca düşünmek gerekir ki, göçebelere iptidai hayatı, iptidai bir hukuku icabettirmektedir ve bu hukuka daha gelişmiş bir hukukun birçok müesseseleri tamamiyle yabancıdır. Bunlara rağmen, elimize geçen fragmentlerin Yasa'nın bütününe teşkil etmediği açıktır. Gayesine uygun olarak Yasa'da oldukça geniş bir yer alan Ceza Hukuku alanında öldürme ve vatan hainliği gibi, hükme bağlanması kanun koyucu için pek önemli olan bazı suçların bulunmaması oldukça tuhaf kaçmaktadır. Bu bakımdan pek az da olsa, diğer kaynaklar, o zamanların Ceza Hukuku tatbikatına ve bilhassa ceza cinslerine ait bilgiler vermektedirler, halbuki bu hususta fragmentlerde birşey yoktur.

Rubruk'un yazdığına (S. 156) göre katiller, büyük çapta hırsızlık yapanlar ve uydurma elçiler²⁰ ölüm cezasına çarptırılırlardı. Küçük hırsızlıklarda bulunanlara ise müthiş bir dayak cezası verilirdi: "si dant

---

liam virginem vel sororem, sine contradictione dant ei. aut singulis annis, aut intermissis, aliquibus annis virgines colligit ex omnibus finibus Tartarorum. si ipse vult retinere aliquas, retinet, alias dat suis hominibus, sicut videtur ei expedire". Sonraları buna benzer bir metodu koğuşturarak Mançu sülâlesi de imparatorluk prensesleri ile nüfuzlu Moğol prenslerini evlendirip bunları kendisine bağlamayı bilmiştir.

20) Burada anlatılmak istenen kendilerini uydurma olarak Han'ın elçileri diye gösterenlerdir. Bu elçilerin posta atlarını kullanmak ve kendilerini besletmek hakları olduğundan (bk. Carpini S. 59) böyle aldatmalar vâki olmaktaydı. Bunu önlemek için elçilere hüviyet yerine (çok kere altından) bir plâk (çincesi: "P'ai-tze") verilirdi, bunlar numaralı idi ve hamilinin imparator emirlerini götürmekte olduğunu bildirirdi (bk. Riaz S. 28 v. öt).

centum ictus, oportet quod habeant centum baculos²¹.” Carpini (S. 53 v. öt.) de bu ağır dayak cezasını (casuslukta) teyid etmektedir: “si aliquis eorum deundat consilium, maxime quando volunt ire ad bellum. centum plages dantur super posteriora, quando maiores dare cum baculo magno unus rusticus potest²².” Gene aynı müellif bir bâkire ile zinada, her iki tarafa, ayrıca suçüstü yakalanan yolkesici ve hırsızlar, savaştan kaçanlar, (genel geri çekilme hali müstesna), seferde yeter derecede cesur olmıyanlar ve esir düşen arkadaşlarını kurtarmıyanlara (S. 62) ölüm cezası verildiğinden bahsetmektedir. Başka bir yerde de²³ Çin menşinden geldikleri anlaşılan cezalardan bahsedilmektedir: zincire vurmak, hapsetmek ve uzak bölgelere sürmek; Carpini de bir yerde hapisten bahsedere benzemektedir. (S. 103: “capta siquidem erat amica imperatoris istius, quae veneno interfecerat patrem eius²⁴”. 28 inci fragmente göre (Mirhond), katil suçlarında cismanî cezadan mali bir ceza ile kurtulmak vardı, yalnız bu herhalde öldürülen bir yabancı olduğu takdirde mümkündü. Burada dikkate değen şey, Çinlilere pek az bir değer verilmiş olmasıdır ki, bu da savaşçıl olmıyan bir millete mensup olan bir kimsenin savaşçıl göçebelerin indinde ne kadar az bir itibara sahip olduklarını göstermektedir. Eski hâle getirme (restitutio in integrum) gayesiyle bir para ödemek mükellefiyetinden Carpini (S. 48) bahsetmektedir: “in statione mingere, si voluntarie facit, occiditur, si autem aliter, oportet quod pecunio solvatur incantatori, (yani Şaman’a) qui purificet eos²⁵.”

21) “Eğer yüz darbe verilirse, yüz sopa (ya sahip olmalıdır) vurulmalıdır”.

22) “Şayet onlardan biri bilhassa sefere gidilmek istendiğinde, karara karşı gelirse, güçlü kuvvetli bir adamın büyük bir sopa ile vurabileceği şiddetle ve kaba etlerine yüz darbe yer”.

23) Cengiz Han’ın 23. ncü sözünde şöyle denmektedir. (Riaz S. 18): “Soyumuzdan olan birisi onanmış olan kanuna bir kere aykırı hareket ederse, ona sözle ihtarda bulunulmalıdır; ikinci defasında ona sözle tesir edilmeye çalışılmalıdır; üçüncü de ise onu uzaktaki Balciyun-Huncur’a göndermelidir. Bir kere oraya gidip gelince artık dikkat eder. Gene de akıllanmazsa o zaman onu zincire vurup hapse atmalı. Eğer oradan akıllanmış ve terbiyelenmiş bir halde çıkarsa ne iyi, yoksa bütün akrabalar ne yapılacağı hakkında görüşmelidirler.,, (Han’ın tabiatına ve Yasa’nın karakterine aykırı olan bu sözler, bunların yalnız hükümdarın akrabalarına uygulanacağı - soyumuzdan - kabul edilince anlaşılabilir).

24) “Mademki imparatorun babasını zehirle öldürmüş olan mahpus kadın onun dostu idi”.

25) “Konak yerinde bile bile abdest bozan öldürülür, bile bile yapmamışsa orayı temizleyecek olan Şaman’a para öder”.

§ 2 — AİLE VE MİRAS HUKUKU

34 - 36 ncı fragmentler Aile ve Miras Hukukuna aittir. Bunlar kısmen çağdaş kaynakların (1 ve 2) kısmen de (3), yeni araştırmaların sonunda elde edilmiş olan bilgilerle birlikte incelenmelidirler. Bu bilgiler fragmentlerden öğrendiklerimizi oldukça genişletecek mahiyettedirler. Biz şu bilgileri okumaktayız: -

1) Carpini (S. 45 v. öt): “uxores habet unusquisque quot potest tenere. Aliquis centum, aliquis quinquaginta, aliquis decem, aliquis plures vel pauciores: et omnibus parentibus generaliter iuguntur, excepta matre, filia, vel sorore ex eadem matre, sororibus etiam ex patre: tamen et uxores patris post mortem ducere possunt. Uxorem etiam fratris alter frater iunior post mortem vel alius de parentela iunior ducere tenetur, reliquas, mulieres omnes sine ulla differentia ducunt in uxores, et emunt eas valde pretiose a parentibus suis. Post mortem maritorum de facili ad secunda coniugia non migrant, nisi quis velit suam novercam ducere in uxorem²⁶.”

2) Rubruk (S. 155): “de nuptiis eorum noveritis, quod nemo habet ibi uxorem nisi emat eam: unde aliquando sunt puellae multum adultae ante quam nubant: semper enom tenent eas parentes, donec vendant eas. Servant etiam gradus consanguinitatis primum et secundum: nullum autem servant anfinitatis. Habent enim simul vel successive duas sorores. Nulla vidua nubit inter eos, hac ratione, quia credunt quot omnes qui serviunt eis in hac vita servient in futura. Unde de vidua credunt quod semper revertitur post mortem ad primum maritum. Unde accidit turpis consuetudo inter eos quod filius ducit aliquando omnes uxores patris sui, excepta matre. Curia enim patris et matris semper accidit iuniori filio. Unde oportet quod ipse provideat omnibus uxoriis patris sui, quia adveniunt eae cum curia paterna. Et tunc si vult utitur

---

26) “Herkes yanında alıkoyabildiği kadar kadın alabilir, kimi yüz, kimi elli, kimi on, kimi daha fazla, kimi daha az: genel olarak bütün akrabaları ile evlenebilirler, ana, kız, aynı anadan olan kız kardeş müstesna. Aynı babadan olan kız kardeşlerle dahi evlenebilirler: maamafi ölümünden sonra babanın karıları ile de evlenebilirler, küçük kardeş veya akrabadan bir genç büyük kardeşin ölümünden sonra karısı ile evlenmek mecburiyetindedir, hiçbir fark gözetmeksizin mütebaki bütün kadınlarla evlenebilirler ve onları ana babasından büyük bir para karşılığında satın alırlar. Kocaların ölümünden sonra kolay kolay ikinci bir evlenmeye yanaşmazlar, meğer ki üvey anasını karı olarak alınsın”.

eis pro uxorbis, quia non reputat sibi iniuriam, si revertatur ad patrem post mortem. Cum ergo aliquis fecerit pactum cum aliquo de filia accipi- enda, facit pater puellae convivium, et illa fugit ad consanguuenos, ut ibi lateat: tunc pater dicit, ecce filia mea tua est, accipe eam ubicunque inveneris. Tunc ille quaerit eam amicis suis, donec inveniat eam, et oportet, quod vi capiat eam, et ducat eam quasi violenter ad domum²⁷.”

3) En sivrılmış Mongologlardan biri olan A. M. Pozdneyeff²⁸: “Moğolların asıl ilk akrabalık birliği şüphesiz ailedir. Bu aile, birbirinden gelenlerle 3. - 4 üncü dereceye kadar kan hısımlarını içine almaktadır. Böyle bir ailenin başı ve en yaşlı erkek üyesi herkes tarafından hürmet görür, ailenin her bir ferdi ve bütün malları üzerinde tasarrufta bulunurdu. O oğullarını evlendirir ve bunlardan her biri için kendi çadırının sağında ve sırayla yeni çadırlar kurardı; gene bunun gibi erginleşmiş olan kızlar da kendi çadırının solunda, yani doğusunda çadırlara sahip olurlardı; daha uzak hısımların çadırları da burada bulunurdu. Böylece çadırlardan (Yurtlardan) müteşekkil bir grup meydana gelirdi ki buna “Hoton” denir. Bunun merkezini aile başkanının çadırı (Yurdu) teşkil ederdi, buna da “Orgo” adı verilirdi²⁹. Bunda aile ocağı ve bütün ev eşyası bulunurdu. Buna karşılık diğer çadırlarda ocak bulunmaz ve bunlara

27) “Onların evlenmeleri hakkında bilinir ki, burada hiçbir kimse satın almadıkça karı alamaz. Bu sebeple bazan kızlar evleninceye kadar çok yaşlanırlar, çünkü ana-baba onları satıncıya kadar evinde tutar. Kan akrabalığının birinci ve ikinci derecesine ehemmiyet verirler, sıhrî hısımlığın ehemmiyeti yoktur. Nitekim aynı zamanda veya birbiri ardından iki kız kardeş alabilirler. Bunlardan hiçbir dul tekrar kocaya varmaz, şu sebepleki onlar bu hayatta kendilerine hizmet edenlerin hepsinin gelecek hayatta da hizmet edeceğine inanırlar. Zannederler ki, dul ölümünden sonra ilk kocasının yanına döner. Bu sebeple onlarda şu çirkin âdet vardır: anası hariç oğul babasının bütün karıları ile evlenir. Babanın ve ananın curia’sı daima en küçük oğula düşer. Bu sebeple babasının bütün karılarına onun bakması icap eder. Çünkü onlar babanın curia’sı ile birlikte gelirler ve o zaman kendisi arzu ederse onları karısı gibi kullanır, çünkü ölümlerinden sonra onların babasına dönmelerini kendisine bir hakaret telâkki etmez. Bir kimse birisi ile kızını verme hususunda anlaşmış mı, kızın babası bir ziyafet verir kız da akrabalarının yanına kaçıp saklanır: babası işte der kızın senindir, bulduğun yerde al onu ve bunun üzerine öbürü arkadaşları ile beraber kız buluncıya kadar arar, onu zorla alması ve âdeti cebir kullanarak evine getirmesi icap eder.

28) Pozdneyeff, Moğolistan ve Moğollar (rusça), 3. c. “Halha Moğolları” bölümü, el yazısından Riaz. S. 277.

29) Dışmoğolistan’ın başkenti “Urga”nın adı buradan gelmektedir; 1924 Kasımından beri bu şehrin adı “Ulan-Bator-Hoto” olarak değiştirilmiştir ki. “Kızıl Süvari Şehri” demektir.

“Hoçi” adı verilirdi. Erginleşmiş ve evlenmiş oğullar, ana - babalarından ve kardeşlerinden ayrılıp, kendi ocaklarını tütürebilirler ve böylece kendi “Hoton” larını teşkil ederler ve bunlar da başa geçip, bağlı ve uyruk bir yığın teşkil eden daha genç aile üyeleri üzerinde hüküm sürebilirlerdi. Böylece Moğollar’da aralarında uzak veya yakın akrabalık bağlarıyla bağlanmış olan birçok aile birlikleri meydana gelirdi.”

a) *Aile Hukuku*: Böylece eski Moğol ailesi sıkı sıkıya pedersahi esasa dayanan ve agnatik bir aile topluluğunun bir kısmını teşkil eden bir durum göstermektedir. Bütün aile üyeleri aile babasının (pater familias) velâyeti altındadırlar. Bu velâyet münasebeti, kızlar bakımından, bunların evlenmeleri ve kocalarının velâyeti altına girmeleri ile, oğullar bakımından da, bunların evlendikten sonra aile birliğinden ayrılıp kendi öz ocaklarını kurmak haklarını kullanmaları ile sona erer.

Moğollar’da (her ferdin iktisadi durumuna göre mahdut olmakla beraber) poligami vardır. Ancak ailede kadınların mevkii birbirine eşit değildir; evliliğin süresine göre bu durum değişir, öyle ki aile babası ile en uzun zamandan beri evli olan kadın, en üst mevkide sayılır³⁰. Bu muhtelif mevkide bulunmanın hukuki neticesi kendisini her şeyden önce, çocukların miras haklarında (Aş. Bk.) ve bazı durumlarda da bununla ilgili olarak kocanın ölümünden sonra kadının ne olacağına gösterir (Aş. Bk.).

Evlenme, satış evlenmesidir. Akid kızın babası ile erkek arasında yapılır. Kız bu akdin yalnızca konusudur, rızasına ihtiyaç yoktur. Başka yerlerde olduğu gibi, burada da satış evlenmesi daha önceki gasıb evlenmesinin yerine geçmiştir. Düğün sırasında kızın gûya kaçırılması bunu göstermektedir.

Evlenme yalnız 2 nci dereceye kadar usül ve füru arasında, bir de ana, baba bir kardeşler arasında yasaktır.

Hurafe inanışlarından ötürü, her kadın ilk kocasına, gerek bu dünyada, gerek öbür dünyada hizmetle mükellef olduğundan, kaide olarak

---

30) Cengiz Han’ın karılarının sıraları hakkında D’Ohsson şöyle yazmaktadır (S. 417): “Cengiz Han’ın karıları arasında beşinin sırası ötekilerine üstündü ve bunlara” “Büyük kadın” denilirdi. Bunların da en başında Burta gelirdi ki, buna “fu-gin” Çince unvanı verilmişti. Bu unvanı Çin imparatorları imparatoriçeden sonra gelen en üstün karılarına verirlerdi”. (“Fu-gin” mutad traskripsiyona göre “Fu-jen” modern Çince “zevce” yerine kullanılan umumî bir ad olmuştur).

dul kadınların yeniden evlenmeleri yasaktır. Bundan ötürü aile babasının ölümünden sonra onun dulları, baba ev - barkının varisi olan en küçük oğulun vesâyeti altına girerler. Bu varis isterse bu kadınları tekrar evlendirir, -ki bu bir istisna hâlidir- isterse kendi karları arasına katar. Bundan yalnız, 2. dereceye kadar usûl ve fûru arasında evlenme yasak olduğundan, kendi öz anası müstesnadır. Bunlara Levirat prensibi uygulanır: kadının ölmüş kocasının daha küçük erkek kardeşi, (veya başka bir, daha genç erkek hısım) kendisiyle evlenmeye ve böylece onu besleyip barındırmaya mecburdur³¹.

b) *Miras Hukuku*. Ailenin bütün üyeleri, aile babasına karşı bağımsız olmadıklarından ve ancak onun adına iktisapta bulduklarından muris olarak yalnız aile babası bahse konu olabilir. Yalnız oğullar varisler³². Nikâhlı karlarından çocuğu olmayan bir kimsenin ölümünde, aile mameleki klana kalmasını diye cariyelerden olan oğullar da varis sayılır³³. Bir miras hissesinin yüksekliği, esas itibarıyla varislerin anala-

31) Riaz (S. 288) bu levirat'da eski bir grup evlenmesinin kalıntılarını görmektedir. Ancak böyle bir grup evlenmesinin Moğollar'da mevcut olmuş bulunduğu ispat edilememiştir. Metinde mevcut olan anlayış, bu müessesenin oğlu ile evlenemeyen ve mevcut hurafe inanışlarına göre de tekrar evlenmesi pek mümkün olmayan dulun bakımı meselesinden doğmuş olduğunu daha muhtemel saydırmaktadır. — Aynı şekilde leviratı gördüğümüz İsraililer'de asıl gaye doğrudan doğruya çocuksuz ölen kimsenin adının muhafazası olmakla beraber (1. Mos. 38, 8 v. öt, 5. Mos. 25, 5-6) şüphesiz dulun bakılması gayesini de gütmektedir. Çünkü "dul, babanın evinden ve velâyetinden çıkmıştır ve kocasının ölümünden sonra da, evliliğe bir cihaz getirmediği ve kocasının terekesinden de bir hisse istiyemeyeceği için kocasının mirasçıları tarafından dışarı atılabilir" (Mayer, 2. C., S. 456). — Bir mecburi levirat hakkında (Batu tarafından, bir Rus prensi ile ağabeyinin dudu arasında) Carpini bilgi vermektedir, S. 48 (ancak burada bahse konu olan levirat değil, Batu'nun levirat'tan kurtulmak için mecbur ettiği bir evlenmedir, mütercim). — Levirat halâ Kırgızlar'da görülmektedir.

32) Bu, terekenin bölüşülmesi hususunda yalnız oğullardan bahsedilen 34. ncü fragmetin 2. fıkrasından açıkça anlaşılmalıdır. Carpini de (S. 53) yalnız oğullardan bahsetmektedir: "inter filium concubinae et uxoris nulla est differentia, sed dat pater unicuique eorum quod vult". Kızlar - tıpkı mal gibi - evlendirilmek üzere satılmaya tahsis olunmuşlardı, bundan ötürü bunlara miras hakkı tanımak için bir sebep yoktu. Bununla beraber bunlar evlenirlerken, sonraki kanunların açıkça yazdıkları gibi, kendilerine çehiz verilir (bk. III. ek, III. bölüm, 2, §).

33) Bk. 32. notta ki Carpini'nin sözlerine. Gene aynı müellif orada şunları yazmaktadır: "et si est de genere ducum, ita est dux filius concubine, sicut filius legitimus". Çin hukuku aynı gayeye, aile içinde doğan bütün çocuk-

rının, aile içindeki durumlarına bağlıdır, yani daha eski bir ananın oğulları, daha yeni bir ananın oğullarından önce gelirler; ayrıca bir ananın oğullarından büyükler, küçüklerden önce gelirler (Fr. 34. Fıkra 2.). Bunun dışında muris, miras hisselerini kendi isteğine göre tâyin eder³⁴. Baba ev - barkı en küçük oğula düşer. Bu kaide her halde büyük oğulların evlendikten sonra, miras hisselerini isteme haklarını kullanmalarını ve böylece aileden ayrılmaları âdetinden doğmuş olsa gerektir.

36. fragmentin hükmü terekeyi, hakkı olmıyanların müdahalelerinden korumak için konulmuştur. Ölümün vukubulduğu sırada, varislerin seferde olmaları dolayısıyla hazır bulunamamaları nadir olmadığına göre bu hükmün uygulama alanında önemi büyüktür.

§ 3. ADALET İŞLERİ

Yasa, adalet işleri hakkında bir şey söylememektedir. Başka kaynaklarda da bu hususta bulduklarımız pek azdır. Muntazam bir mahkeme teşkilâtı hakkında hiçbir bilgi yoktur.

Bununla beraber, Cengiz Han, Şigi - Kutusku'yu en geniş yetkilerle başyargıç tâyin etmişti. Hattâ Şigi - Kutusku'ya, daimî olarak hüküm ifade edebilmeleri için, verdiği hükümleri yazı ile tespit etmesi emri verilmişti³⁵. Ancak Şigi - Kutusku'nun asıl işi aşiret beyi olması idi, yargıçlığı ikinci derecede bir vazifeydi. Munke Han zamanında başyargıç olan Monke Noyon'un da durumu aynıdır. Rubruk, (S. 156) iki kişi arasında münazaa vukuunda bunlardan birinin baş vurabileceği "curia domini" den ve kendisine dayanılarak, (dayak) cezanın infaz edildiği "sententia curiae" den bahsetmektedir. "Curia domini" tâbirinden yalnız aşiret beyinin sarayı anlaşılacağına göre³⁶, demek ki

ların - yâni cariyelerin (ceh'ieh) çocuklarının da - nikâhlı kadından (ch'i) doğmuş sayılmasıyla varmaktadır (v. Möllendorff "The Family Law of the Chinese" Journal of the North China Branch of the Royal Asiatic Society 1879, Nr. XIII, S. 103); İsrail hukukundaki durum da buna benzemektedir. (Mayer C. 2. S. 339, 421, 463). -

34) Bu 34. Fragment 1. fıkradan anlaşılacaktır. Buna göre cariyelerin nikâhlı kadınlardan doğan çocuklara eşit sayılan çocukları - yâni böylece nikâhlı kadınlardan doğan çocuklar da - hisselerini "babalarının tasarruflarına göre" alırlar.

35) Yüan-ch'ao Mi-Shih (Moğol sülâlesinin gizli tarihi), Palladiy tarafından tercüme edilmiştir (S. 115, Riaz'da göre S. 30).

36) Riaz S. 31' de "İmparator sarayı" ("dvor gosudarya") diye tercüme etmektedir; ancak bunu bulmak çok kere mümkün olamamakta idi.

yargıç ve aşîret beyi aynı şahıstılar. Yargıçlık, idare memurluğu ve ordu komutanlığı vazifeleri böylece bir şahısta toplanmış oluyordu.

Usûl hakkında Rubruk, bazı şeyler bildirmektedir: buna göre, yukarıda söylediğimiz gibi bir münazaa vukuunda haksız durumda olan (“qui peiorem partem habet”) curia domini’ye, yani aşîret beyine başvurabilirdi. Böylece diğer tarafın kendiliğinden hakkını alması önlenmiş olurdu. Onun muanızı artık yüksek makamın himayesi altına girmiş olurdu ve bundan sonra, ona dokunan, hayatını tehlikeye atmış olurdu. Yargıca başvuran “bir esirmiş gibi” (“quasi captivus”) yargıçın önüne çıkarılırdı. Bununla beraber taraflardan biri, yargıçın karar vermesini ister istemez derhal ona başvurmaya mecburdu.

Buna ek olarak Rubruk, ancak suçüstü yakalananların veya itirafa bulunanların ölüme mahkûm edilebileceklerini, bununla beraber aleyhte tanıklar varsa o zaman işkence ile itirafa zorlanabileceğini söylüyor³⁷.

Bundan başka, yargıçlık faaliyetinin pek geniş bir alanı, içine almadığı görülmektedir; çünkü Carpini şöyle yazmaktadır (S. 51): “inter eos quasi nulla placita sunt”, ayrıca Yvo of Narbonne da şöyle yazmaktadır: “by reason of the rigour and extremities of punishments to be inflicted upon them by their superiours, they are restrained from brawlings and from mutuall strife and contention³⁸”.

O zamanlar, Moğolların adalet işleri hakkındaki bildiğimiz bu kadar boşluklarla dolu olmakla beraber, adalet işlerinin çok iptidai şekillerle tanzim edilmiş olduğu kesin olarak anlaşılmaktadır. Gerçekten

37) Mahkûmiyetin yalnız (belki de işkence ile zorlanılmış) itiraf üzerine mümkün olabilmesi esası hemen hemen 1921’e kadar Moğol mahkemelerinde yürürlükte idi. Eski Çin hukukunda da böyle idi (Alabaster S. 17).

38) Beazley S. 41. bu da “Part of an Epistle written by one Yvo of Narbonne unto the Archbishop of Burdeaux, containing the confession of an Englishman as touching the barbarous demeanour of the Tartars, wick had lived long among them, and was drawn along perforce with them in their expedition against Hungarie: recorded by Mathew Paris in the yere of our Lord 1243”. — Carpini de (S. 51) bundan başka şunları yazmaktadır: “verbis ad invicem raro aut nunquam contendunt, factis vero nunquam. bella, rixae, vulnera, homicidia inter eos non contingunt. praedones et fures magnarum rerum non inveniuntur inter eos.” ve S. 101: “habet aute mimperator (Mangu Kaan) ... omnes officiales in negotiis tam publicis quam privatis, exceptis advocatis; nam sine litium vel iudiciorum strepitu secundum arbitrium imperatoris omnia fiunt”.

de, yargıçlık, idare memurluğu ve ordu komutanlığı vazifelerinin bir şahısta toplanmış olması ve devlet büyüklerinin bütün devlet teşkilâtına hâkim olan serbest iradeleri³⁹ ve mal edinme hırsları, uyrukların şahıs ve malları üzerinde Han'ın ve aşiret beylerinin sınırsız kudretleri⁴⁰, hükümdarların menfaatlerine hizmet eden daimî seferler, kültür seviyesinin çok aşağı olması ve örf ve âdetin sertliği, bütün bunlar muntazam bir yargı teşkilâtının gelişmesini mümkün olduğu kadar engellemiştir.

Bu eksiklikleri doldurmak Yasa'nın gayesi değildi. Yasa, halk arasında sükûn ve nizamı temin etmek ve böylece Han'ın hükümranlığının ve savaş gayelerinin gerçekleşmesinde kuvvetli bir vasıta olmak için konulmuştu. Yasa'nın, demir iradeli insanların elinde bu vazifeyi görmüş olduğundan şüphe edilemez⁴¹, Sonradan halkı parçalayıp birbirine düşüren ve Moğol hâkimiyetini yıkan anlaşmazlıklar, Yasa'nın ruhu ile telif edilemezler⁴².

---

39) Yeh-lü-ch'u-ts'ai (bk. I. Bölüm, 1. kesim, not 3) Ugedey'in karısına şöyle şikâyet etmişti: "İmparatorluğun en büyük memurları, memuriyet ve adalet işlerinde pazarlık ediyorlar, Moğol hapisaneleri biricik suçları rüşvet almak isteyenlere karşı koymaktan ibaret olanlarla doludur" (Riaz S. 30).

40) Bk. Carpini S. 59: "omnia sunt imperatoris...., quod nemo audet dicere, hoc est meum vel illius; sed omnia sunt imperatoris, res, iumenta et homines, et super hoc etiam nuper emanuit imperatoris statutum, idem dominium habent per omnia duces super homines suos".

41) Cengiz Han'dan önce durumun ne olduğunu anlamak için kendi sözlerine bakmalıdır: "gençler ihtiyarları dinlemiyorlardı, kocanın karısına itimadı yoktu, kadın da kocasına itaat etmiyordu..... hak ve kanun ve iz'an ve kanaatkârlık meçhul şeylerdi. Bunun için âsiler, hırsızlar, yalancılar, kışkırtıcılar ve haydutlar vardı ..... bunlar atları ve at yaylaklarını (Tabune) yağma ediyorlar ve rahat durmuyorlardı.... böylece halkta intizam ve rahat yoktu.... Cengiz Han tahta oturunca ciddi bir nizam tesis etti ve herkese yerini gösterdi" (Hara-Davan S. 148, Raşid el-Din'den).

42) Cengiz'in aşağıdaki şu sözlerinde âdeta bir falcının sezisi dile gelmektedir: "Bizden sonraki nesil sırmalı elbiseler giyecek, yağlı ve tatlı yemekler yiyecek, iyi bakılmış ve terbiye edilmiş atlara binecek, güzel vücutlu kadınları kucaklayacak ve bütün bunları babaların ve ağabeylerin mümkün kılması olduklarından hiç bahsetmeyecek ve biz ve Büyük Gün unutulacağız" (19 sayılı sözü). — "Büyükler, beyler ve birçok hükümdarların çocuklarının ağabeyleri, ki, bizden sonra gelecekler, Yasaya sıkı sıkıya bağlı kalmıyacaklar, böylece devlet sarsılacak ve parçalanacak. Ve gene Cengiz Han aranacak ama bulunamayacak" (2 sayılı söz) (Riaz S. 15. v. ö., Raşid el-Din'den).